

УДК 82-312.1

Марія ЛАВРУСЕНКО

м. Кропивницький

mlavrusenko@ukr.net

ОПОВІДАННЯ ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА «ГРОЗИ НАД ТУРОВЦЕМ» І «КРИК ГРИБА»: СПРОБА АРХЕТИПНОГО АНАЛІЗУ

У статті проаналізовано оповідання сучасного українського письменника Володимира Даниленка «Грози над Туровцем» та «Крик гриба» з позицій архетипної критики. Зауважено, що образ головної героїні оповідання «Грози над Туровцем» баби Марини є втіленням архетипу Великої Матері. Героїня змальована як охоронниця роду і як жінка-відунка, яка знається на силі природи і людського слова. Образ діда Дениса в оповіданні «Крик гриба» зображено відповідно до змістової характеристики К.-Г. Юнгом архетипу Старого Мудреця. Він постає філософом, котрий дає настанови на життя онукові, виховує в ньому риси чоловіка, відповідального за себе і свою сім'ю. Наголошено на перспективності літературознавчої оцінки книги В. Даниленка «Грози над Туровцем» з позицій архетипного аналізу, ідеєю якої є пробудження національної гідності українця, любові до батьківщини.

Ключові слова: Володимир Даниленко, «житомирська прозова школа», архетип, К.-Г. Юнг, магичний реалізм, оповідання.

Творчість сучасного українського письменника Володимира Даниленка літературознавча наука пов'язує із «житомирською прозовою школою», для якої властиве поєднання різноманітних манер, тяжіння до міфологізму, психологізму. Самобутньо продовжуючи кращі традиції української психологічної літератури, автор завоював собі популярність ще й тим, що активно спілкується зі своїм читачем на книжкових форумах, автограф-сесіях, літературних конкурсах, сторінках фейсбуку і т. ін. В Україні про письменника знають як про видавця антологій «Тен-клуб: Житомирська поетична тусівка» (1995), «Квіти в темній кімнаті» (1996); «Опудало» (1996), «Вечеря на дванадцять персон» (1996), «Самотній пілігрим» (2004), «Похід через засніжений перевал» (2013), творця театру вуличної сатири та радіопередачі «Політичний вертеп» (2004–2005), організатора видавничого проекту «Банкова, 2» (2013), літературного конкурсу «Коронація слова» (1999), Міжнародної премії «Воїн Світла» (2016). Метою його творчих проєктів є популяризація національного красного письменства, вилучення його зі шкаралуші постколоніального минулого.

Одне із головних тверджень, яке прочитується через епос автора, – викликати в українцях пошану до себе, до власного коріння, віднайти першопочаток, котрий пробудить національну гідність. Артикульованій проблемі, зокрема, присвячена книга В. Даниленка «Грози над Туровцем», яку складають повість «Сповідь джури Самойловича», роман «Клітка для вивільги» та вісім оповідань. За неї письменника

номінували на Шевченківську премію (2014), він отримав диплом лауреата Всеукраїнської літературної премії імені Ірини Вільде та дипломом за кращу книжку року «У жанрі історичної прози» рейтингової акції творчих спілок «Книжка року – 2014», мистецьку премію «Київ» імені Євгена Плужника (2015).

Не оминули увагою твори «туровецького циклу» й науковці-філологи: С. Єременко [3], В. Лис [4], Є. Стасіневич [7], В. Цвіліховський [8], О. Юрчук [9] та ін. Літературознавці прокоментували художні принади його повісті «Сповідь джури Самойловича», роману «Клітка для вивільги», оповідань, акцентуючи на тому, що книга майстра змальовує історію села Туровець упродовж кількох століть, вибудовуючи художній міф про малу батьківщину автора. У цьому міфі є й історія доби Руїни, і 60-ті роки ХХ століття, є й щемлива розмова-спогад митця про найближчих людей – діда і бабу, котрі виховали у нього любов до рідної землі.

Публікації дослідників – лише штрихи до системної оцінки творів В. Даниленка. У пропонуваній статті ми хочемо з позицій архетипного підходу оцінити малу прозу автора, зокрема, його оповідання «Грози над Туровцем» та «Крик гриба». Вибір цих творів для аналізу аргументується тим, що в них через образи головних героїв художньо змальовується система світоуявлень українців про Рід, на чолі якого – Чоловік і Жінка.

Зауважимо, що швейцарський психоаналітик К.-Г. Юнг, обґрунтовуючи структуру психіки, наголосив на колективному несвідомому,

яке разом із індивідуальним несвідомим регулює поведінку людини. Колективне несвідоме складають архетипи – своєрідні матриці поведінки, переконань людей певної нації. Серед провідних архетипів дослідник назвав архетип Матері (втілення жіночої енергії – доброти, мудрості, співчуття, інстинкту, захисту, розвитку і т.ін.) та архетип Старця (Мудреця) (втілення чоловічої енергії – розуму, цілеспрямованості, мудрості, влади і т. ін.) [10]. Саме специфіку художнього наповнення образів, що розкривають архетипи чоловічого і жіночого начал, ми дослідимо в оповіданнях В. Даниленка «Грози над Туровцем» та «Крик гриба».

Розмова про першооснови буття, про ті духовні основи, що живлять Рід в аналізованих творах письменника ведеться від імені оповідача – хлопчика-підлітка, який пізнає науку життя через спілкування зі старшими людьми в сім'ї – дідом і бабою.

Основним засобом прозописьма В. Даниленка є «внутрішній монолог, який найбільш точно відтворює безпосередні психічні процеси в екстремальній ситуації екзистенційних переживань» [1]. Такий монолог-спогад про своє дитинство автор подає в оповіданні «Грози над Туровцем». У центрі твору – розповідь про бабу Марину – людину, здатну піти на гріх заради любові до онука.

Образ очільниці роду в епічному повіствуванні В. Даниленка виписаний у душі магічного реалізму (поєднання елементів реального та фантастичного, побутового та міфічного, дійсного та уявного, таємничого), що простежується у здобутках «житомирської школи», представником якої, як уже зазначалося, є автор. На цій стильовій манері письменника наголошують, зокрема, В. Габор [5], Є. Стасіневич [7], зауважуючи, що традиції латиноамериканської школи автор реалізує на українському фольклорному матеріалі і це є здобутком митця.

Характеризуючи архетип Матері, К.-Г. Юнг наголошував на тому, що він може бути реалізований у художньому творі в різних жіночих образах, але найпотужніше його втілення – в образі бабусі (Велика Мати). «З одного боку, виникає добра, а з іншого – зла фея, або ж та, що бажає благ, світла – і небезпечна, темна богиня» [11].

Штрихи портрета героїні підкреслюють неординарність її натури. Герой оповідання кілька разів наголошує на тому, що баба Марина мала чорне волосся, також «пронизливі чорні очі, і її погляду не витримували ніхто. Тільки я

міг годинами дивитися на неї і слухати, як вона говорить своїм діалектом, яким розмовляють на берегах річки Жерев. Мені здавалося, що баба бачить наскрізь кожну людину» [2, 353].

Про непересічність охоронниці роду свідчить і той факт, що в сім'ї про бабу Марину «щось завжди не договорювали, ніби ховали від мене й сестри якусь таємницю, яку ми не повинні були знати» [2, 354].

Таємницю дітям розвіє ситуація, коли бабуся помститься людям за наклеп на онука, одібравши у людей дощ. Головний герой відкриє для себе найважливішу для бабусі життєву істину: честь родини – понад усе. Дії героїні, яка ховає у баняк хмари, сприймаються хлопчиком як фантастичне чаклування, котре карає турівчан за безпідставне звинувачення найменшого представника її роду. Розв'язкою магічних дій жінки стане дощ, який литиме на Туровець впродовж кількох тижнів.

Баба Марина змальована в оповіданні як відунка, чії знання невіддільні від природи. Героїня ділиться з онуком секретами своєї магії – вона в навколишньому світі, у здатності його розуміти, чути, любити.

У цьому зв'язку образ баби Марини розкриває негативну сторону архетипу Матері, для якого властива не тільки мудрість, а й і союз з темними силами.

Однак головна героїня зображена автором і як земна жінка, яка смачно нагодує («Поставила переді мною миску печені і житні млинці. Я їв, а вона вдоволено дивилася на мене» [2, 354]), і зізнається в любові («А ви мене любите?» – «Більше, чем себе» [2, 358]). Водночас свою бабусю оповідач сприймає як мудрого філософа, чії слова звучать позачасово: «Світ схований у живому слові, а в пісаному – тільки його тень» [2, 355]; «За любов трє платить» [2, 358].

Саме ця неординарна і водночас пересічна жінка-філософ виховала в оповідачеві повагу до себе, своєї землі, і, головне – розуміння, що не тільки в пісаному слові криється істина національного буття, а в конкретній людині, що цих істин дотримується.

Вдаючись до традицій магічного реалізму, В. Даниленко в оповіданні «Грози над Туровцем» через портрет, мовлення героїні, оцінку її вчинків оповідачем утворює силу жінки як Берегині роду, здатну підтримати кожного члена сім'ї і виховати головне – повагу до близьких, віру в їхню підтримку, любов до рідної землі. Цей образ відповідає характеристикам архе-

типу Великої Матері, обґрунтованому К.-Г. Юнгом. Водночас в ньому втілені і риси національної традиції у зображенні жінки як відунки, що знається на силі природи і людського слова.

Мозаїку дитячо-підліткової науки життя оповідача доповнює ще один твір «туровецьких» історій – оповідання «Крик гриба». Його сюжет пов'язаний з оповіданням «Грози над Туровцем». Але якщо у першому творі автор говорив про жінку як духовне осердя родини, то в другому мова йде про фізичну і моральну міць чоловіка, котрий тримає на своїх плечах сім'ю.

В. Цвіліховський стверджує, що однією із прикметних ознак книги В. Даниленка «Грози над Туровцем» є творення образу успішного сильного чоловіка, якого так бракує в національній літературі [8]. Прикладом такого героя є образ діда Дениса в оповіданні «Крик гриба». У його житті простежується матриця поведінки, властива (за К.-Г. Юнгом) архетипові Старого Мудреця (втілює у собі риси учителя, майстра, всевідаючої людини, котра наповнює хаотичне життя сенсом, провидця, здатного знаходити вихід із межових ситуацій) [10].

Змальовуючи у творі буденну ситуацію – похід діда за грибами – письменник розкриває читачеві глибинні істини, на яких побудована філософія буття чоловіка, на плечах якого лежить відповідальність за родину.

Оповідач говорить про свою беззаперечну любов і повагу до діда, про прагнення пізнати життєву мудрість найстаршого представника родини. Хлопчик сприймає його як чарівника: «У зелених очах діда Дениса ховалася загадка мохів і хащ, наповнених зміями і диким звіром..., – коментує автор оцінку героя у внутрішніх роздумах. – В його азарті (грибному – уточнення наше. – М. Л.) було щось від запеклого нумізмата, який за рідкісну монету продасть душу» [2, 332].

В. Даниленко детально описує «церемонію» зборів діда Дениса по гриби, аби підкреслити, що з такою ретельністю наш герой береться до будь-якої справи. Онук, прагнучи розкрити дідів талант чути гриби, потайки вночі йде за ним у ліс і з'ясовує, що секрет старого – у вмінні слухати природу, відчувати себе її часткою. Бесіда найстаршого і наймолодшого чоловіків роду під час грибного «полювання» схожа на розмову героїв фантастичної казки, у якій говорять і люди, і природа:

- Чуїш? – насторожився дід. – Гриб треснув.
- А хіба гриби тріщать?

– Гриб крічів. Вон ухкає. «Ух!» – каже гриби, коли вілазіт із землі [2, 335].

Діалог персонажів виписаний у традиціях магичного реалізму і реконструює язичницьке міфоуявлення наших давніх предків, за яким людина почувала себе невіддільною від навколишнього світу. Фактично через нього автор утверджує думку про те, що живучість роду залежить від вміння не загубити цю здатність, передати її прийдешнім поколінням.

Якщо баба Марина у «Грозах над Туровцем» виховує у своєму онукові загальнолюдські якості – говорити правду, любити і поважати своїх ближніх, – то дід Денис плекає в ньому справжнього чоловіка, котрий здатен на благородний вчинок задля власного щастя і добробуту своєї землі.

Переповідаючи історію свого одруження, герой доводить, що тільки гармонія з природою дає людині щастя. Щоб перемогти залицяльника коханої Парамона, дід їв мухомори, під дією яких довів фізичну перевагу суперників. Однак чоловік не хизується перед своїм онуком такими фантастичними здібностями. Ця історія для нього важлива, аби переконати хлопчика: «В цьому світі чогось добуваюцца тільки люди, одержиміє страстю» [2, 336].

Зауважимо, що для головного героя важливим також є виховати в онукові прагнення збудувати на своїй землі щасливе, справедливе життя. З уст діда не звучить жодних нотацій. Є тільки епізодична згадка про далекого родича баби Марини Матвія Ходімчука, котрий під дією мухоморів виголошував пророцтва про радянське майбутнє їхнього краю, був арештований і загинув у концтаборах. «І через пару год скінули царя, прийшли большевікі й почалі всіх ібіват і вивозит в Сібір, а потом почавса голод» [2, 336], – ця фраза звучить як застереження хлопчикові не допустити подібної ситуації в майбутньому.

Пуантом дідової науки стане прохання застереження онука не переповідати нікому секретів збору грибів. Ініціація у ці знання покладає на хлопчика відповідальність за збереження родових традицій: «Людина – саме жадне на землі животно, бо йой всегда всього мало. Цеє можут знат тільки тіє, хто знає міру» [2, 339].

Отже, в оповіданні В. Даниленка «Крик гриба» образ діда Дениса є втіленням мудрості, прозорливості, філософського осмислення життя, що відповідає характеристикам архетипу Старого Мудреця, описаного в теорії К.-Г. Юнга.

Проведене дослідження дає нам право стверджувати, що образи головних героїв опо-

відань В. Даниленка «Грози над Туровцем» і «Крик гриба» – баби Марини і діда Дениса – змальовані відповідно до змістової характеристики К.-Г. Юнгом архетипів Великої Матері і Старого Мудреця. Однак, поряд зі стереотипними рисами характеру, їм властива і монотипна поведінка, яку визначає національна історія і культура.

Пропонована розвідка не вичерпує розмови про архетипність мислення В. Даниленка-письменника, а це визначає актуальність подальших студій прози автора.

Список використаних джерел

1. Гончарук М. Новий герой, що з'явився на руїнах імперії [Електронний ресурс] / Марина Гончарук. – Режим доступу до публікації: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2015/01/01/132757.html>
2. Даниленко В. Грози над Туровцем. Родинні хронічки (Першотвір) / Володимир Даниленко. – Л.: Піраміда, 2014. – 370 с.
3. Єременко С. Пам'ятати про поразки і виховувати переможців. Історія українських родів у книжці Володимира Даниленка «Грози над Туровцем» / Світлана Єременко / День. – 2014 – № 92.
4. Лис В. Драма і поезія туровецького розливу / Володимир Лис // Літературна Україна. – 2014. – 25 вересня (№ 36). – С. 6–7.
5. «Магічний реалізм» у книзі Володимира Даниленка «Грози над Туровцем» – презентація у Львові [Електронний ресурс]. – Режим доступу до публікації: http://zik.ua/news/2014/05/23/magichnyu_realizm_u_knyzi_volodymyra_danylenka_grozy_nad_turovtsem_prezentatsiya_u_lvovi_490613
6. Презентація книги «Грози над Туровцем» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до публікації: <https://www.youtube.com/watch?v=mLtNAjDAPxg>
7. Стасіневич Є. Буря в склянці води: грози не буде [Електронний ресурс] / Євген Стасіневич. – Режим доступу до публікації: http://zik.ua/news/2014/05/23/magichnyu_realizm_u_knyzi_volodymyra_danylenka_grozy_nad_turovtsem_prezentatsiya_u_lvovi_490613.
8. Цвіліховський В. Володимир Даниленко: «Велика література – це джерело великих пристрастей»: інтерв'ю / Віктор Цвіліховський // Літературна Україна. – 2015. – 5 лютого (№ 6). – С. 4
9. Юрчук О. Книжка «з годинником» / Олена Юрчук / Українська літературна газета. – 2014. – № 10 (120).
10. Юнг К.-Г. Психология бессознательного / К.-Г. Юнг; пер. с нем. – М.: ООО «Издательство АСТ – ЛТД», «Канон +», 1998.
11. Юнг К.-Г. Психологические аспекты архетипа Матери [Электронный ресурс] / К.-Г. Юнг. – Режим доступу до публікації: <http://www.psycho.org.ua/txt/jung/j014.htm>

Marija LAVRUSENKO

Кропивницький

SHORT STORIES BY VOLODYMYR DANYLENKO «STORMS OVER TUROVETS» AND «SCREAM OF THE MUSHROOM»: ATTEMPT OF ARCHETYPICAL ANALYSIS

The article analyzes the short stories by the contemporary Ukrainian writer Volodymyr Danylenko «Storms over Turovets» and «Scream of the Mushroom» from positions of archetypal criticism. It is noted that the image of the main character of the short story «Storm over Turovets», the old woman named Marina, is the embodiment of the Great Mother archetype. This character is depicted as the guardian of the family and as the witch, who understands the power of nature and the human word. The image of Denis's grandfather in the story «Scream of the Mushroom» is depicted in accordance with of the Old Wiseman archetype, defined by K.-G. Jung. He acts as a philosopher who gives admonishments for life to his grandson, educates him as a man, responsible for himself and his family. Prospectivity of the literary criticism of the book «Storms over Turovets» by V. Danylenko from the positions of archetypal analysis is noted, because its idea is the awakening of the national consciousness of Ukrainians, as well as love for the homeland.

Key words: Volodymyr Danylenko, «Zhytomyr prosaic school», archetype, K.-G. Jung, magical realism, short story.

Марія ЛАВРУСЕНКО

г. Кропивницький

РАССКАЗЫ ВЛАДИМИРА ДАНИЛЕНКО «ГРОЗА НАД ТУРОВЦЕМ» И «КРИК ГРИБА»: ПОПЫТКА АРХЕТИПНОГО АНАЛИЗА

В статье проанализированы рассказы современного украинского писателя Владимира Даниленко «Грозы над Туровцем» и «Крик гриба» с позиций архетипной критики. Отмечено, что образ главной героини рассказа «Грозы над Туровцем» бабы Марини является воплощением архетипа Великой Матери. Героиня изображена как хранительница рода и как женщина-ведунья, которая разбирается в силе природы и человеческого слова. Образ деда Дениса в рассказе «Крик гриба» изображен в соответствии с характеристикой К.-Г. Юнгом архетипа Старого Мудреца. Он выступает философом, который дает установки на жизнь внуку, воспитывает в нем черты человека, ответственного за себя и свою семью. Отмечено перспективность литературоведческой оценки книги В. Даниленко «Грозы над Туровцем» с позиций архетипного анализа, идеей которой является пробуждение национального сознания украинцев, любви к родине.

Ключевые слова: Владимир Даниленко, «житомирская прозаическая школа», архетип, К.-Г. Юнг, магический реализм, рассказ.

Стаття надійшла до редколегії 30.03.2017